

zvezi s socialnimi razmerami okolja in z njegovo zapleteno psihopatološko naravo.

Tekst je zelo živ in brezobzirno slika del ameriškega velemestnega življenja. Jedro drame tiči v odnosu glavnega junaka do okolice. Ta je spričo omenjenih vzrokov posmehljiv, bolesten, oster, brezkompromisen in nasilen.

Uprizoritev v režiji Žarka Petana je bila na zunaj zelo razgibana, kljub temu, da nastopata samo dva igravca. Mislim, da je ta zunanja razgibanost vsebini nekoliko škodila. Tako se je Tone Slodnjak v vlogi Jerryja omejil preveč na zunanje izrazne manifestacije in zato ni mogel izoblikovati vseh psiholoških nians, ki jih je avtor v tekstu nakazal. Mogoče je bilo tako deloma tudi zaradi tega, ker je bil igravec mlajši, kakor si je pisatelj zamislil Jerryja. Je pa bila ta vloga težka za mladega igravca in Slodnjak je v njej pokazal nekaj značilnih potez svoje igre (iznajdljivost, pogum). Janez Rohaček je vlogo Petra dobro odigral, čeprav mu že sam tekst kakor tudi soigravec nista dala veliko možnosti.

France Novak

## GLOSE IN KOMENTARJI

### VEČ GLAV VEČ VE

(ali: Kako nastane dober scenarij.)

To, kar vam nameravam povedati, se je zgodilo ondan v Londonu. Scenarist drugega ranga William je oddal scenarij z naslovom »Hamlet, kraljevič danski« podjetju za proizvodnjo filmov Creak & Cracle. Stvar ni bila najslabša; s primerno adaptacijo bi bilo mogoče napraviti iz nje kar spodobno podlago za snemalno knjigo. Mislim, da si je koristno in vzpodbudno ogledati tudi tujo izkušnjo, iz nje se lahko marsikaj naučimo. To je vodilo tega zapiska.

Producent je sklical širšo sejo vodilnih sodelavcev. Pogovorili so se kratko, jasno in stvarno.

Kakor vsem podjetjem primanjkuje tudi nam dobrih scenarijev. Že večkrat se nam je s trdim delom posrečilo dvigniti srednjevrsten scenarij v sprejemljivo obliko. Scenarij »Hamlet, kraljevič danski« je nekoliko konfuzen, dramaturško neizčiščen, z eno besedo — tak, kakršen je, ni uporaben. Treba bi bilo zmetati ven vso nepotrebno literaturo in stvar izčistiti v dobro zapleteno kriminalko. Toda — ali se je s tem avtorjem mogoče pogovarjati? Pisatelj je? Oj. Edino, kar podjetje lahko pri tem tolaži, je — da pisatelji z denarjem in ugledom ne pišejo scenarijev. Toda taki brez denarja in ugleda skušajo v scenarije vtihotapiti umetnost in celo ideje. No, poizkusimo govoriti z avtorjem. Če ima kakšno zaledje, potem je treba pogovor začeti tako: »Stvar je *dobra*, toda potrebno je še nekoliko dela ... itd.« Če pa nima zaledja, takole: »Stvar žal *ni na višini*, jo je pa mogoče s primernimi popravki dvigniti ... itd.« Poizkusimo.

Izkazalo se je, da avtor nima denarja, ne ugleda, ne zaledja — in da je dostopen za diskusijo. Prodal je vse pravice, vključno pravico do pravice. Delo z njim se je razvijalo lepo, naglo — in kmalu je bil scenarij na primerni višini. Žal prostor ne dopušča popolne, tako poučne navedbe vseh izboljšav, toda naj zadostuje majhen vzorec iz tretje sekvence tretjega dela.

V izvirnem scenariju je na tem mestu tale prizorček: kraljeviča Hamleta, ki preiskuje zločin, izvršen nad njegovim očetom, pride po neki zelo napeti sceni iskat uglajeni stari dvorjan Polonij, češ naj gre takoj k mami, ki je huda nanj. Hamletu pa mož ni všeč in si ga nekoliko privošči, preden mu obljubi, da bo precej prišel. Prizor se — v prvem avtorskem zapisu — glasi takole:

*POLONIJ: Svetlost, kraljica želi govoriti z vami, in sicer takoj.*

*HAMLET: Ali vidite tam gori tisti oblak, skoraj ves podoben kameli?*

*POLONIJ: Za Boga, res je podoben kameli.*

*HAMLET: Zdi se mi, da je kakor podlasica.*

*POLONIJ: Hrbet ima kakor podlasica.*

*HAMLET: Ali kakor kit.*

*POLONIJ: Čisto kakor kit.*

*HAMLET: Torej stopim takoj k materi. Norijo me, da ne morejo bolj. Pridem takoj.*

*POLONIJ: Tako povem. (Odide.)*

Tako. Dramaturški oddelek je bil sprva mišljenja, da bi ta prizorček lahko brez škode izpadel, oziroma bi ga strnili na dve osnovni repliki: »Kraljica želi govoriti z vami,« — in — »Pridem takoj«. Brez vsake filozofije. Avtor je skromno menil, da ta mali pogovor pokaže neke odnose in duševna stanja prizadetih. Lepo, je rekel umetniški direktor, toda — pogledjte — vsega tega, o čemer govorite, ni notri. In razen tega je ta dialog nekoliko tanek — primere pa ne najbolj posrečene, prosim: kamela, podlasica, kit? To so tako samovoljni preskoki, da jim gledalčeva domišljija res ne more slediti. To je — mimogrede povedano — tudi mnenje moje žene. Če bi bilo vsaj nekoliko logično zaporedje, na primer: kača, krokodil, zmaj — ali pa, prosim, ne vsiljujem: krava, golida, sir? Razen tega je treba premisliti tole: kraljevič kaže v oblake, oblaki pa so, kakor nam je znano, ha, na nebu, v zraku. Morda bi bilo bolje: lastavica, orel, puščica? Dve ptici? No, pa izpustimo eno: puščica, lastavica, zmaj? Scenarist nima nobene koristi od načelne kritike, to je pokazala praksa — treba mu je pomagati s konkretnimi predlogi. Puščica, lastavica, zmaj — to ni slabo. Vse je v zraku. Premalo razgibano se vam zdi? Potreben vam je absurd? V redu, pa naj bo: kača, lastavica, sir... magari... Na žalost to ni največja hiba tega prizora. Nikakor ne morejo nastopati skupaj »svetlost«, »za Boga« in »pridem takoj«. Scenarist si ni upal vprašati, zakaj te nesrečne besedice ne smejo nastopati skupaj — že je dobil konkreten predlog: namesto »svetlost« kar naravnost »kraljevič«, namesto »za Boga« kaj bolj krepkega, morda »tri sto hudičev« — posebno pa ne »pridem takoj« — to skoči izven sloga — več odločnosti, sredi akcije smo — bolje bi bilo »Tudi jaz hočem govoriti z njo! Ha! Pridem!« Češ — bo že videla! Seveda so to malenkosti, ja, ja, a film je sestavljen iz malenkosti, zato scenarij ni nikoli dokončan. Zdaj pridemo pa do zelo važne stvari: kraljevič gleda v oblake — vendar premislimo, v tem trenutku mora stati presneto trdno na Zemlji. Detektivi nikoli ne gledajo v oblake! Zakaj ne bi gledal, recimo, na vrt? Tam so, vzemimo, drevesa — ali če hočete — grmi, različnih oblik. Morda gleda okrasni grm? »Pogledjte tisti grm, Polonij. Ali ni to črni trn? Da? O, ne, bratec, meni se zdi, da je forsitia. Res? Kaj pa še, to je lesnika.« Ali pa naj gleda konja, ki pije vodo. »Ta konj je precej črn. Da? Ne, rumen je. Ho, v resnici je siv.« Treba se je iznebiti mavca, v

katerega zaleze vsak avtor, ki dolgo mozga po svojem delu, hm, treba je začeti misliti, kakor bi še nikoli ne videl in ne slišal svojega teksta. Drugi imajo bolj svež pogled na delo. Nočete, da bi konj pil vodo? Dobro, pa kaj bolj poetičnega. Morda ne bi bilo slabo, če bi gledala lep starinski vodnjak — in tam so, poglejte možnosti! dekleta, ki se škrope z biserno vodicco. »Ana je poškopila Viktorijo. Tri sto vragov, res je Ana. Ne, ne... to je bila Marija... ali se vam ne zdi, da je njeno zeleno krilo rdeče? Da? No, torej vam povem, da je njeno krilo belo.« Joj, koliko boljših možnosti je, z eno besedo, kamela, podlasica, kit — to ne gre. In pa tisto mesto: »Noriyo me, da ne morejo bolj,« — krepkeje, prijatelj, krepkeje! Na primer: »Do grla sem sit teh večnih sestankov«. Česa se bojite? Pogumno, naravnost, bum!

Saj lahko ostane, kar je dobrega v zametku tega prizora, magari tudi absurd! Toda močnejše, jasneje, bolj dinamično — to je vendar prizor med dvema dramatičnima spopadoma, no, le počakajte, te spopade bomo tudi še izčistili in zaostriili. Potem, tole je pa na dlani, človek: Polonij je odločno preveč naiven, neživljenjski, lahko bi rekli, oprostite, literaren. Skozi kakšno besedico mora zasijati njegova dvorjanska zvitost. Enkrat se lahko popolnoma strinja s kraljevičem, drugič in tretjič je pa že ponavljanje, ki bo gledalca dolgočasilo. In škripali bodo stoli v dvorani. Izkušen scenarist bi to morda izvedel s tem, da se Polonij smeje, ali vsaj smehlja. In Hamlet je preveč papirnat in linearen, treba ga je razgibati. Ali smo se zmenili? No, do kdaj bo gotovo? V redu. Veliko sreče!

Podobne analize so obdelale ves scenarij, ki se je dvignil za nadstropje, se izčistil, obogatil — in se približeval sprejemljivosti. Na žalost nam prostor dovoljuje ukvarjanje samo z našim prizorčkom.

Ta je bil z drugimi vred napisan na novo. Tudi oblika je bila nova. Zvenel je takole:

*POLONIJ: Dragi kraljevič, gospa mama bi rada govorila z vami, he, he, in to čimprej.*

*HAMLET: Ali vidite tamle na vrtu kravo, golido in sir?*

*POLONIJ: Tri sto vragov, jasno da vidim.*

*HAMLET (se razgibano prestopi): Meni se pa zdi, da je to črni trn, forsitia in lesnika, a?*

*POLONIJ (z dvorjansko zvitostjo): He, he, približno, da, dragi kraljevič, približno...*

*HAMLET (dinamično): Nič približno. To so Ana, Viktorija in Marija, ki se škrope z vodo pri lepem starinskem vodnjaku!*

*POLONIJ (prav nič naivno): Ja, približno, he, he...*

*HAMLET (prestopajoč še v nelinearnem cikcaku): Tudi jaz hočem govoriti z mamo... bo že videla... čeprav sem do grla sit teh večnih sestankov. Pridem, hm.*

*POLONIJ (življenjsko): V redu, ha. Ji bom povedal.*

Popravki so deloma izboljšali stvarco, toda še ne dovolj, ha. Pokazalo se je pa, da delo ni bilo zaman. Vendar, vendar... Ne pozabiti na psihologijo! Hamletovo duševno stanje v tem trenutku vendar ne dopušča šal, to je eno. Drugo pa: pazite, Polonij bo Hamletova žrtev — saj ga bo Hamlet zabodel z mečem! In tu je diktat psihologije: že tu je treba čutiti nekaj žalnega, groz-

ljivega, ali se razumemo? In dialog še vedno ni dovolj konkreten, preskakovanje s teme na temo mu ne koristi. Treba bi se bilo opreti na eno temo — pogledjte, tu navajate vodnjak. Ohranimo to vašo idejo: vodnjak! In vse zgradimo na vodi, biserni vodi v čudovitem starem vodnjaku. To vendar kar kliče k sebi, se ponuja samo. Kaj vse se da povedati o lepem starinskem vodnjaku, prosim vas! Morda ga je sezidal Hamletov ded? Potem pa: zakaj Polonij takoj pove, po kaj je prišel? Morda začne o čem drugem? Magari o vremenu. In: čimbolj vizualno, film je vizualna umetnost! Pogledjte, tukaj ste navedli, da se Polonij smeje. V redu, če že hočete, naj se smeje: toda to nam nalaga novo nalogo — Hamletu se mora zdeti vendar čudno, da se Polonij v taki situaciji smeje, to je treba izdelati! Torej, prosim. Nočemo se vtikati v vašo ustvarjalnost, toda premislite, če bi ne bilo dobro vnesti kakšnega invalida, ali pristržnega otroka... ali pa kakšno zanimivo irealno vizijo, če se že gremo umetnost? Stvar pridobiva, zdaj se izplača premišljati. Prosim, dobro, pa ne otroka. Lahko ostanemo pri vodnjaku. Samo tole je pa treba premisliti: ali bi ne bilo bolje, da Hamleta kliče kralj — Hamlet pa gre — in sreča kraljico-mater? Tudi bi bilo bolj plastično — izhajajoč iz Hamletovega karakterja in iz situacije — da Hamlet reče NE GREM — potem pa le gre. Premislite! Zdaj je situacija nekoliko premalo tehtna.

Naslednja izboljšava je bila takale:

*POLONIJ: Vreme je pa res lepo. Razen tega imam še nekaj. Sporočilo kraljeviču od kralja: kralj želi na mestu govoriti z vami.*

*HAMLET (smrtno resno): Ne grem. Pogledjte, tisti lepi starinski vodnjak je postavil moj ded. Leta devetdeset, ali ne?*

*POLONIJ: Tri sto hudičev, točno leta devetdeset.*

*HAMLET (napeto): Oziroma osemdeset.*

*POLONIJ (zvito): Ne spominjam se, he, he. Hujše stvari imam na umu.*

*HAMLET (osupel ob Polonijevem smehu): Jaz vam pa pravim, da leta petindevetdeset.*

*POLONIJ: Pogledpa letnico na kamnu! (Gresta k vodnjaku in vizualno pogledata letnico.)*

*HAMLET (tehtno): Osemdeset, kakor sem rekel.*

*POLONIJ (z dvorjansko zvitostjo): Sedemdeset, kakor vidim. (Grozljivo:) Kako čas beži... In kdo ve, kaj nas še čaka...*

*HAMLET (plastično): Teh sestankov sem do grla sit. In vendar nalašč grem.*

*POLONIJ: Ha! Takoj sporočim.*

Umetniški oddelek se je v glavnem strinjal — čeprav so bile možne še nepregledne izboljšave. Toda celotni tekst je postal neprimerno bolj vizualen, bolj čitljiv, značaji jasnejši, zgodba se je vidno čistila literature.

Scenarij je vzel komercialni oddelek v študij. Nekaj manjših pripomb. Zakaj naj se kraljevič imenuje Hamlet? To ni komercialno. Zakaj bi ne dobil kakšnega bolj znanega, domačega imena? V redu — če avtor na tem čustveno visi! Toda veliko bolje bi bilo, če bi se imenoval Johnny ali Billy ali Boby. No, naj bo. Toda — treba je stvar še nekoliko očistiti, potem pa plombirati. Dialogov črtati čim več. Psevdoliterarni so, nefilmski, filozofski. In pa plombe: dober bi bil majhen pretep — in pa — če že imamo vodnjak, ki bo obremenil

proračun filma — zakaj se v njem ne bi kopalo kakšno manj oblečeno dekle, v več verzijah. Še zmeraj preveč umetnosti. To ne gre v denar. Mi pa moramo film prodati, prodati! Kriminalna linija je še premalo poudarjena, čeprav moramo reči, da je stvar veliko boljša. Saj lahko tudi v čisti kriminalki pride v celoti do izraza centralna umetniška ideja, ki je morda pri vsem tem delu najboljša: vsak zločinec se enkrat ujame, ali, če hočete — nič ni tako skrito, da bi ne bilo kdaj očito. Dajte Hamletu več akcije! igra in protiigra! In pa nujno: srečen konec! Tem drobnim pripombam ne bo težko ugoditi.

Prišlo je do tele drobne predelave:

*POLONIJ: Ha, ali opazujete Ano, ki se kopa v vodnjaku?*

*HAMLET ga udari po temenu. POLONIJ nekako slučajno zadene kraljeviča z nogo v piščal. Ta dihoje poskoči, plane nad POLONIJA, toda dvorjan se kljub starosti spretno izmakne — in HAMLET pade na trebuh. POLONIJ ga spoštljivo pobere, toda gleda ga mračno grozljivo. HAMLET bi ga zabodel z mečem, če se v tistem hipu ne bi doignila iz vodnjaka ANA... v osej svoji lepoti... (Tri verzije: prva, v srajci, za domačo rabo, druga, s cunjico, za bolj pokvarjene države, tretja, za Južno Ameriko, brez.) HAMLET gleda, POLONIJ pa izrabi trenutek in reče:*

*POLONIJ: Kralj hoče govoriti z vami.*

*HAMLET: Takoj, takoj, ho!*

Stvar je bila blizu dovršenosti. Praksa je spet pokazala, da je treba samo delati in delati, pisca potrpežljivo obdelovati, dokler se ne utruji in — v svojo korist — ne pristane na potrebne popravke. Tedaj se pravzaprav šele začne pravo delo. Več glav več ve.

Proizvodni oddelek se je omejil na majhne zahteve. Ker stvar ni reprezentančna, temveč samo spada v plan, naj leti ena bitka ven (med delom se je namreč pokazala potreba po bitkah). Balet ven, raje kak cenejši šport. In pa: kad namesto vodnjaka, ki bi obremenil proračun. Ker gre za Ano, ne pa za posodo, v kateri je voda za kopanje. Malenkost. Popravek naravnost v tekst. Drugače pa samo črtati vse, kar nima zveze s kriminalom.

Scenarij je dobil v branje predvideni režiser, kateremu se stvarca ni zdela slaba v fazi, ko je zidal hišo. Treba jo je samo temeljito predelati in obogatiti. Scenarij je z umetniškega stališča še nekoliko pretenak. Treba je zavzeti svež odnos do materiala. Dialoge je treba napisati nove, kvalitetnejše in bolj jedrnate. Za primeren honorar je bil pripravljen napisati scenarij na novo. Seveda z vsem spoštovanjem do avtorja: Ana se nikakor ne sme kopati v kadi, če avtor zahteva večjo posodo.

V končni obliki je prizorček dobil veliko bolj strnjeno obliko. Izpadla sta samo Hamlet in Polonij — kajti Ano v marmornem bazenčku naj bi opazoval sam pokvarjeni kralj, in to brez dialoga, ki je pri filmu tako in tako sekundarno izrazno sredstvo.

L. N.